

Setembre crític | | Actualitzat el 20/09/2023 a les 18:04

Dels «gecekondus» als barris impersonals

Reportatge sobre la transformació urbana d'Istanbul, la ciutat més gran d'Europa | «Els canvis que a Europa s'han produït en cent anys aquí s'han fet en deu», concreta Sinan Yildirmaz, professor d'història de la Universitat d'Istanbul

Uns quants veïns de Şahintepe esperant la resta per començar l'assemblea diària | Anna Montraveta Riu

Mirant la riba asiàtica d'Istanbul des de la part europea sobresurten sis minarets a dalt d'un turó. Són els de la Çamlıca, la mesquita més gran de l'Àsia menor, inaugurada fa un parell d'anys i una de les obres d'orgull del president actual de Turquia, Recep Tayyip Erdoğan. Sota el nou temple s'ubica el barri de Kirazlıtepe, situat al vessant del turó, i fins fa sis anys ple de cases modestes, de pocs pisos, amb els seus respectius jardins. En cada una hi vivia una família sencera, i moltes eren descendents de famílies kurdes que als anys 50 i 60 s'havien mudat des de l'est del país a Istanbul per motius laborals.

«Ara només hi ha ciment, ciment i més ciment» diu el Yakup, pare de dos fills i veí del barri, que vivia en una d'aquestes cases. Els carrers de Kirazlıtepe ara s'assemblen tots, s'hi han construït 2.200 pisos agrupats en blocs quadrats i iguals, amb un parc comunitari al mig. Podria ser Istanbul, o un nou barri de Barcelona o de Brussel·les. O podria ser la reproducció d'una imatge virtual que ens ensenya un exemple aleatori de barri del segle XXI. Les obres de destrucció de l'antic barri van començar el 2017, i van trigar tres anys. Les de construcció del nou encara no s'han acabat. Des de diferents parts del barri es pot veure de forma panoràmica Istanbul. Des d'un costat veus les illes, que se situen al mar Màrmara, i des de l'altre costat els ulls t'arriben fins al

segon pont del Bòsfor.

La transformació del barri de Kirazlıtepe en construcció per part de l'empresa governamental TOKİ. De fons, els minarets de la Çamiya. Foto: Anna Montraveta Riu

Istanbul és la ciutat més gran del continent europeu. Oficialment té gairebé setze milions d'habitants. Amb 70 anys la població ha passat d'un a setze milions. «Els canvis que a Europa s'han produït en cent anys aquí s'han fet en deu», concreta Sinan Yıldırım, professor d'història de la Universitat d'Istanbul. Des d'aquell moment la demografia s'ha anat incrementant, condicionada sobretot per les onades migratòries. Les primeres van ser als anys 50, quan pagesos de l'interior de Turquia s'instal·laven a Istanbul amb gecekondus, que literalment significa «cases fetes en una nit», per la manca de parc d'habitatge. «Aquestes barraques hi són a la història de totes de les ciutats, però cada una té les seves pròpies característiques. Aquí, encara que la policia les destruï, la comunitat de veïns s'ajudava i es tornaven a construir en una nit» explica l'acadèmic.

Aquestes cases es van establir sobre terrenys públics sense ús, al costat de les fàbriques, que posteriorment van ser venuts a preus baixos als qui hi vivien a canvi de vots. Abans, eren a la perifèria de la ciutat. Ara, formen part dels centres financers i comercials d'Istanbul. En cada grup de cases hi vivia una comunitat d'origen del mateix poble de l'Anatòlia, i eren els que feien de mediadors entre els polítics i els pobles quan venien les eleccions municipals. Com a tots els barris homòlegs -un exemple serien les barraques de Somorrostro de Barcelona, o del Carmel- l'estigmatització dels habitants era un fet. «Jo vinc d'una zona de gecekondus, recordo que es parlava de la criminalitat que hi havia al barri, però nosaltres només demanàvem més drets», confessa Ayşe Çavdar, periodista turca que viu a Berlín.

L'evolució van ser els apartkondus, unes edificacions entre gecekondus i apartaments. Des de l'arribada del Partit de la Justícia i el Desenvolupament (AKP) al poder a principis del 2000, partit del president actual, aquests habitatges gairebé s'han extingit a Istanbul. Part de la massa de

votants del partit venen d'aquests barris, i pels governants era un deure «oferir-los un futur millor». Promeses de cases noves a canvi de vots.

«Ens van dir que farien un procés de transformació urbana aquí al barri. Vam dir que no estàvem en contra de la transformació, que podien venir a fer un bon projecte. Ens vam unir els veïns i vam formar una associació perquè teníem dubtes sobre els contractes i els pagaments. Quan vam fer les nostres demandes ens van sotmetre a una gran pressió policial" explica l'Ali, president de l'associació de veïns del barri de Kirazlitepe. Durant els tres anys que van tardar a destruir les cases, la policia hi era setmanalment: boles de goma, canons d'aigua i gas pebre. « Moltes vegades venien de nit. Mira aquest vídeo, aquest soc jo, se m'està emportant la policia. Era cada dia així. Hi havia nens i gent gran », detalla el Yakup, veí del barri. Per pressionar-los, abans d'expulsar-los de les cases la policia els va treure la llum i l'aigua: «Un dels veïns, que era un home gran i vivia sol, va caure per la falta de llum i es va trencar el maluc. Tres mesos després es va acabar morint», explica el Yakup.

Les vistes des d'un dels parcs de Kirazlitepe, un dels motius pel qual es vol augmentar el valor dels edificis i la classe social del barri. Foto: Anna Montraveta Riu

Qui s'encarrega de la construcció de les noves cases és TOKI, l'agència d'habitatge governamental. Va ser constituïda el 1984 per gestionar els lloguers socials, però des del 2004 la llei va canviar. TOKI va passar a ser la propietària de totes les terres públiques i va deixar de tenir els seus treballadors per externalitzar la feina a les constructores. «Si ho analitzes, aquestes constructores són parts de hòldings que també tenen empreses en el sector de l'energia, que estan fent obres de mines, i dels mitjans de comunicació. De fet, aquests grups empresarials van crear les constructores per poder seguir a prop del poder. Això genera un triangle entre govern, constructores i mitjans de comunicació que se sobrealimenta i promou la continuïtat del govern i del sistema» descriu Imre Azem, productor cinematogràfic turc que ha fet diversos documentals sobre l'evolució urbana de la ciutat. «Un altre problema és que aquestes empreses tornen a

subcontractar la feina. Per tant, el pressupost és més del que hauria de ser perquè a cada subcontractació l'empresa es queda una part del benefici» afegeix.

«Tot i que sigui un sector que genera molts diners hi ha una explotació dels treballadors. És un dels que provoca més morts laborals.» apunta la periodista Ayse Çavdar, especialitzada en la transformació urbana a Istanbul i en els canvis etnogràfics de la població. Durant el mes d'agost hi va haver 201 morts laborals i el 26% va ser en la construcció, el percentatge més alt de tots els sectors. «El govern ha apostat per la construcció, si hagués confiat en la producció, segurament no tindríem la mateixa crisi que ara. La construcció genera treballs temporals i representa benefici només per als propietaris i les constructores» defensa el productor Imre Azem. Fa més de tres anys que Turquia està immersa en una crisi econòmica, arribant a màxims històrics la devaluació de la lira, la divisa nacional. «Això també forma part de la política europea actual i és una conseqüència dinàmica del capitalisme, no s'aposta per la producció perquè es considera que és més barat produir al sud global, permetent així pràctiques com l'explotació infantil», detalla el Marc Sureda del col·lectiu cultural Memòria, Lluita i Resistència.

Els veïns de Kirazlitepe -només els que tenien una propietat abans- aviat podran instal·lar-se a les noves cases de TOKI. Durant els anys d'espera el govern només va oferir 200 habitatges, provocant que la majoria s'hagués d'espavilar, ja fos tornant als pobles o buscant lloguers en zones més barates. «A les cases d'abans ens reuníem amb els nostres veïns i bevíem té i cafè. Jo tenia un jardí i em menjava la fruita de la branca. Ara aquestes oportunitats ja no hi són. Ens tanquen entre quatre parets. Si algú es mor a dalt la veïna de baix no ho sentirà. Es trenca el teixit social d'aquesta manera» es queixa l'Ali, de l'associació de veïns del barri.

Okmeydani és un barri de la part europea. Si construeixes edificis alts pots tenir una panoràmica de tot el Corn d'Or, la part antiga d'Istanbul. El Hasan hi viu des que va néixer: «És un barri popular, hi ha molts comerços petits, sobretot tèxtils, i això ha provocat que vingui immigració, però és un barri amb molt bona convivència». La llei turca número 6366 permet la transformació d'un barri per risc de desastre natural. Amb la seva aplicació es pot iniciar un projecte sense necessitat de seguiment urbanístic ni científic. La transformació de Fetihtepe, al barri d'Okmeydani n'és un exemple. Des del 2014 que es parla de la renovació d'aquesta zona, amb la proposta de construir uns Champs Élysées a la turca. De moment, s'ha començat per un projecte menys ambiciós i s'estan construint 730 habitatges. Després es continuarà amb la resta del barri.

El motiu concret ha estat la possibilitat d'un terratrèmol, atès que Istanbul és una zona amb risc sísmic i fa anys que experts adverteixen de la càrrega d'energia acumulada a la falla a prop de la ciutat, que pot provocar un nou sisme. El 1999 va ser quan hi va haver l'últim gran terratrèmol en aquesta zona, que va deixar al voltant de 17.000 morts segons les xifres oficials, i 35.000 segons les civils. «Després del terratrèmol els inversors externs deien que era perillós viure a Istanbul i el govern deia que no era veritat, que aquests inversors volien colonitzar la ciutat. Dos anys després el govern utilitzava aquest mateix discurs per justificar la transformació urbana», matisa la periodista Ayse Çavdar.

Reconstrucció dels edificis de Fetihstepe, la primera etapa de reconstrucció de la zona d'Okmeydani. A més d'habitatge s'hi preveu un centre comercial. Foto: Anna Montraveta Riu

El principal problema de la ciutat davant d'un sisme recau en el parc d'habitatges, explica Tayfun Kahraman, antic cap del Departament de Gestió del Risc Sísmic i Millora Urbana de la Municipalitat Metropolitana d'Istanbul: «El parc d'edificis existents a Istanbul és molt fràgil. En primer lloc, aquest parc s'hauria de renovar o modernitzar el més ràpid possible en el marc d'un programa. Per fer-ho, s'hauria de determinar el comportament sísmic de cada un dels edificis i intervenir prioritant en funció d'aquestes determinacions».

Tayfun Kahraman va ser sentenciat amb 18 anys de presó després de les protestes per combatre la urbanització del parc de Gezi, ara fa 10 anys, quan era el director de la Càmera d'Urbanistes d'Istanbul. En aquest moment, continua privat de llibertat. El motiu pel qual se l'acusa és per «Intentar enderrocar el govern de la República de Turquia o impedir que compleixi les seves funcions (TCK 312/2)». No obstant això, la seva professió està relacionada amb la sentència, defensa Kahraman: «Estic detingut com a urbanista que va portar una activitat purament professional i pública i que va defensar la ciutat durant Gezi. L'interessant és que probablement soc el primer i únic urbanista del món detingut per exercir la seva professió d'urbanista», afegeix. Amnistia Internacional va denunciar el seu empresonament com «presoner de consciència».

Tot i el risc de terratrèmol a Istanbul, Okmeydani no és un dels barris amb més perill. Si s'analitza un mapa de les transformacions urbanes i un dels barris amb més risc les àrees no coincideixen. «S'utilitza l'excusa del terratrèmol per espantar la gent i per fer-la submissa. D'aquesta manera es justifica la transformació de barris amb valor. Si el govern estigués espantat pel terratrèmol hauria fet les coses diferents» expressa el cineasta Imre Azem. Un exemple és la manca d'aplicació del pla de protecció d'Istanbul que es va fer després del terratrèmol del 1999. Es va tardar 3 anys a elaborar-lo i hi van participar universitats de prestigi del país. Una de les precaucions era la delimitació de 400 punts de trobada per tota la ciutat: 10 anys després el 50% d'aquests indrets s'havien urbanitzat.

«Encara que als propietaris se'ls hagi ofert un pis i hi tornin, hauran d'acabar marxant del barri. Potser molts no tenen els diners per pagar els costos de construcció, o la instal·lació de l'aigua i el gas. Alguns s'hauran d'endeutar. El preu de la vida al barri pujarà també amb aquests nous edificis" explica el Hasan, que és membre de l'assemblea de veïns d'Okmeydani. El mateix es repeteix a Kirazlitepe, explica l'Ali: «Alguns dels nostres veïns vendran les cases i en compraran altres en llocs més barats, o les llogaran i es mudaran cap a barris més econòmics, és a dir, als afores de la ciutat». D'aquesta manera, les classes populars es mouran a barris perifèrics amb pocs serveis: «La transformació urbana no ha funcionat com una activitat de renovació i enfortiment, sinó com un projecte per exiliar les classes baixes als afores de la ciutat» argumenta l'urbanista Tayfun Kahraman.

«Nosaltres creiem que la gentrificació no és lògica, sinó que és un procés provocat i forçat per les institucions, que abandonen institucionalment els barris fins que es devaluen. També perd valor la imatge, són barris on es permet la il·legalitat, i això justifica la intervenció» defensa la Raquel Estany, des d'Arquitectura de Contacte, cooperativa d'arquitectes catalans. La gentrificació pot ser administrativa, impulsada pel mercat, o pública, impulsada des de les administracions; tot i que normalment ambdós factors hi intervenen. «En el cas d'Estats Units és més administrativa, però en llocs com Barcelona o Istanbul hi ha un gran pes de les institucions. Un exemple proper és el projecte de Glòries», afegeixen des del col·lectiu d'arquitectes.

A través de la reorganització espacial es gentrifica, ja sigui construint nous edificis, donant-los nous usos, incloent més espais d'oci o fent un canvi poblacional: «De totes maneres, es trenca un estil de vida i un codi civil. A part d'una expulsió econòmica i hi ha una expulsió identitària, que marca el no reconeixement d'una comunitat» argumenta la Raquel Estany, d'Arquitectura de Contacte. Un dels canvis és la transformació de barris horitzontals a barris verticals -amb la construcció de nous blocs de pisos- que provoca el trencament de la confiança entre els veïns i apareix la necessitat del sistema policial per resoldre els conflictes.

En algunes zones, les grues ja formen part de la silueta dels barris Foto: Anna Montraveta Riu

El ciment d'aquestes cases no és un element aïllat a la tendència constructiva a Istanbul, que cada cop té més fisonomia de ciutat global: els gratacels són el nou skyline i passejar-te pels centres comercials esdevé la moda per part dels adolescents. El macroprojecte de Recep Tayyip Erdogan és la urbanització dels boscos del Nord, el pulmó verd d'Istanbul i part de la reserva d'aigua que alimenta la ciutat. El tercer pont que creua el Bòsfor es va inaugurar el 2016; seguit per l'obertura de l'Aeroport d'Istanbul el 2018, el més gran d'Europa i on van morir diversos treballadors amb la construcció; i la projecció que culmina la transformació de la zona és el Canal d'Istanbul, un canal artificial per desviar els vaixells comercials del Bòsfor. Amb aquestes accions, s'ha violat el Pla Provincial del Medi Ambient d'Istanbul, elaborat al 2009, i que prohibeix la construcció a les regions del nord de la ciutat.

Al voltant d'aquest canal es preveu construir-hi una ciutat de 2 milions d'habitants, segons s'explicava a la trobada del MIPIM a Cannes, a França, el 2015. Tot i que hi ha arquitectes que defensen que tècnicament és difícil una obra d'aquestes dimensions, part dels terrenys del voltant ja s'han venut i s'està començant la reurbanització. «La privatització dels espais urbans públics i dels assentaments històrics i culturals, la demolició dels edificis de la memòria col·lectiva, i la devastació dels antics ecosistemes són les conseqüències crítiques d'una lògica orientada al mercat. Es converteix la ciutat en un terreny de capital acumulat a través de la desposseïció, desplaçament i destrucció», d'aquesta manera defineix les polítiques urbanes del govern actual l'estudiosa Cihan Uzuncarsili, que ha publicat diversos informes sobre la transformació urbana d'Istanbul.

En aquesta línia, un dels problemes que destaquen els experts és la manca de planificació de la ciutat, on s'ha prioritzat les decisions polítiques per sobre les urbanes: «Istanbul s'ha desenvolupat així a causa de la construcció il·legal que es va consentir, i inclús que es va fomentar. En resum, va ser la falta de previsió i les intervencions que van fer cas omís de la disciplina de la planificació el que va crear l'actual caos de desenvolupament no planificat, infraestructures i zonificació d'Istanbul» detalla l'urbanista Tayfun Kahraman.

Sahintepe serà el barri més afectat pel projecte del Canal d'Istanbul. Té 70.000 habitants, una escola de primària, una de secundària, una clínica petita i habitants turcs, kurds, lazis, sirians i de més ètnies. Se situa a dues hores del centre d'Istanbul amb transport públic, al capdamunt d'un turó, havent travessat un riu amb un pont modest -per on hauria de passar el canal- s'arriba aleshores a un barri de cases baixes i gent amable, propi de l'Anatòlia profunda. Cada dia de 8 a 10 del vespre els veïns es reuneixen per parlar de com organitzar-se i fer front a les noves construccions. Ho fan en un jardí que el govern ha comprat de forma il·legal, i que volen evitar que s'hi construeixi.

De vegades hi ha els advocats que els ajuden amb els tràmits, com el Korkmaz: «El projecte és construir noves cases al lloc on hi ha les actuals, seran també per als veïns, però n'hauran de pagar una part, el problema és que seran molt luxoses i cares. Estem acabant d'estudiar el contracte del govern, no tenim tots els detalls i no ens asseguren que els veïns disposaran d'aquests nous habitatges». Al final de tot del barri ja hi ha nous edificis en construcció. Aquests són dels veïns que voluntàriament han marxat de les terres. «Quan es van construir les cases actuals, el Ministeri va vendre-les als veïns, però ara diuen que aquests papers no són oficials i estem esperant una resposta» explica Korkmaz.

En alguns casos l'ordre d'evacuació és immediata, i per això és urgent la mobilització. En altres, com el de l'Ismail, el procés ja ha començat. Fa més de dos mesos li va arribar un paper oficial que anunciava que l'expulsarien de casa al cap de 15 dies. El Ministeri volia comprar casa seva a canvi de 400.000 tl -13.000?-, però el veí no ho va acceptar. Conseqüentment, amb la justificació de la transformació urbana, l'estat va comprar la major part de la terra, posant la casa de l'Ismail en venda. Tot i la decisió

del tribunal de suspendre la venda, es va fer efectiva. Posteriorment, es va poder anul·lar. «Ens hem unit per evitar l'atac, a part del cas de l'Ismail hi ha una situació semblant en diferents terrenys, el govern vol tenir-ne la propietat de la majoria. Per això estem vigilant cada nit. Sempre hi ha gent diferent. Aquest és un problema de tots, per això ens hem de fer costat» detalla un dels veïns. Entre çays i lleis, mentre el sol es pon darrere dels edificis alts a l'altre costat del riu Sahintepe es converteix en el símbol de resistència del Canal d'Istanbul.